

BUDAÖRS
REJTETT KINCSEI

Kiadja a XXI. sz. Magyar Drámájáért Alapítvány

Támogató:

Budaörs Város Önkormányzata

Felelős szerkesztő: Linka Ágnes

Összeállította: Tiresi Anikó

Borító, nyomdai előkészítés és tördelés: Papp Luca

Borító kép: Veiland Gyula: Kőhegy

Nyomdai kivitelezés: Vareg Produkció (www.vareg.hu)

ISBN: 978-963-08-8774-8

2014

Előszó

A legnagyobb felfedező út mindig önmagunk felé vezet. A legmeglepőbb dolgokat pedig akkor találjuk, ha friss szemmel csodálkozunk rá arra, ami mindig is ott volt előttünk.

Ez a nagyszerű kötet alkalmat adott arra, hogy mi budaörsiek más budaörsiek szemével láthassuk meg – ahogyan e kötet címe is mondja – városunk rejtett kincseit. A XXI. század Magyar Drámájáért Alapítvány felhívására száznál is többen küldtek be képeket a legváltozatosabb korosztályból. A legfiatalabb alkotó még csak kilenc éves.

A könyvben nem csak az épített és természeti környezetünket örökítették meg megannyi szemszögből, de számtalan kedves ellesett pillanat is lencsevégre került.

Néha nehéz elhinni, hogy ezek a gyönyörűségek mind itt vannak körülöttünk. A fantasztikus ablakok, kapuk, fák, a modern épületrészek. Néha csak egy megörökített testmozdulattól kerül más megvilágításba a megszokott táj, éppen úgy, ahogyan a legnagyobb templomunk is egy hangszeren visszatükröződve.

A fotók mellett még két alaposan megírt tanulmányt is tartalmaz a kötet. Filipszky István a budaörsi kastély történetét írta meg rendkívüli alaposággal, míg Bárány Balázs azt vizsgálta, hogyan jelenik meg a budaörsi csata emlékezete a mai magyar történelemtankönyvekben.

A kötetet lapozgatva bizonyos vagyok benne, hogy jó helyre került az önkormányzat támogatása. Ezért is mondok őszinte köszönetet valamennyi alkotónak és persze az alapítvány munkatársainak, akik lebonyolították a versenyt és összeállították ezt a mutatós könyvet.

Nem nehéz megjósolni, hogy ennek az összeállításnak a lapozgatása nagyon sokaknak szerez majd kellemes perceket.

Wittinghoff Tamás
Budaörs város polgármestere

Aligha akad bárki, aki Budaörs utcáin sétálva ne gyönyörködött volna már az épületek szépségében, ne merengett volna azon, ugyan milyen történeteket őrizhetnek. Esetleg az is megfordult a fejében: vajon az ötven-száz évvel ezelőtt itt élők hogyan töltötték mindennapjaikat ezen épületek között? A történelem törvényszerűségei alapján néhány évtized múlva a minket követők a mai korra gondolnak majd hasonlóképpen. A XXI. sz. Magyar Drámájáért Alapítvány ezért úgy döntött, itt az alkalom megörökíteni azt, amilyennek ma látjuk! A helyi lakosok, azok, akik ide születtek és azok is, akik az elmúlt néhány évben költöztek erre a környékre. Mindazok, akik itt tanulnak, dolgoznak a szorgos hétköznapiakban és azok is, akik ünnepelni vagy szórakozni jönnek a városba.

A XXI. sz. Magyar Drámájáért Alapítvány

Filipszky István: A budaörsi kastély története

(Templom tér 12.)

A valamikor szép, hatszobás és külön kápolnával is rendelkező Bercsényi kastély az idők folyamán szükségből a község, majd az abból kialakult város közfeladatait volt kénytelen ellátni. Ez, a mindkét fél számára kényszerű együttlét azt eredményezte, hogy mára a kastély épülete igen kevésbé emlékeztet egykori pompás önmagára. Bizony hosszadalmas, sok pénzt felemészítő munkafolyamat előtt áll városunk, ha nem is a régi fényében, de a valamikori önmagára emlékeztető formájában kívánja láttatni a gr. Bercsényi Zsuzsanna által építtetett kastélyt. Gondoljunk csupán arra, hogy a kastély gazdasági épületeként, az időben később épített, igen jelentős kiterjedésű Zichy major ma a Budaörsi Művészek otthonaként működik. A budaörsiek körében szinte teljességgel ismeretlen a budaörsi Bercsényi Zsuzsanna által építtetett kastély. Sok embertől kérdeztem rá a helyére, egyáltalán arra, hogy van-e Budaörsön kastély. Megdöbbent arcok tekintettek vissza rám. A hely története iránt érdeklődők jó esetben a Zichy majorral azonosították. Mindenképpen szeretném, ha Budaörs lakói is megismerkednének városunk e kiemelkedő építészeti és történelmi értékével és legalább alapszinten el tudnák helyezni térben és időben a település ma is látható legrégebbi épületét.

Városunk az Óbudai-uradalomhoz tartozott mely Óbuda, Szentendre és Zsámbék mezővárosokat, Békásmegyert, Bogdán, Budakeszi, Budaörs, Monostor, Perbál, Szántó, Tótfalu és Tök falvakat, Bolgárfalu, Csik, Kissing, Szentpéter, Tah,

Torda és Várad pusztákat foglalta magában. A csaknem nyolcvanezer magyar holdas nagybirtok teljes egészében a Duna jobb partján, illetve a Szentendrei-szigeten terült el, a történeti Pilis vármegyében, amely a XVII. század közepétől kezdve az egyesült Pest-Pilis-Solt vármegye pilisi járását alkotta. E vidék sorsa a magyar történelem korai időszakától kezdve szorosan kapcsolódott az ország fővárosához. Az Óbudai-uradalom helységeinek többsége nagy múltú és egyben nagy jövőjű település volt. Buda török kézre kerülése előtt kevés kivétellel királyi birtok. Kezdetben Visegrádhoz, majd megalakulása után Budához, a török hódoltság kezdetén Tatárhoz, majd annak eleste után a Komáromi váruradalomhoz adózott.

Az Óbudai-uradalom, mintegy mellékesen, a komáromi uradalom tartozékeként került idősebb Zichy István kezére 1659-ben, 57.518 Ft-ért. Egy évszázad múltán, 1766-ban a kincstár peres úton visszaszerezte Zichy családtól. Az adománylevélben az Óbudai-uradalom helységeinek felsorolása igencsak foghíjas. Ezek pótlására azonban, érthetetlen okokból, a későbbiekben sem került sor. Ennek ellenére, 1686. után a kihagyott helyek is Zichy birtokként szerepelnek. Az Óbudai-uradalom értéke a vele együtt megszerzett Komáromi uradalom mellett eltörpült. Az Óbudai-uradalom értéke csak később, a hódoltság után növekedett meg. Ebben az uradalomban feküdt tehát az előadásom központi települése, az akkor már 1596. április 6-tól lakatlan Budaörs.

A XVIII. században a Kastély építésének korába, az óbudai uradalom, ezen belül Budaörs földesura gr. Zichy Péter volt. Gr. Zichy Péter 1674-ben született gr. Zichy István és Me-

lith Mária fiaként. Atyja, ifjabb gr. Zichy István halála után örökölte többek között a fent említett Óbudai uradalmat, benne Budaörsöt. Még atyja életében I. József császár tanácsosa lett. 1694-ben kinevezték Zsámbék vár főkapitányává. 1695-ben lett szabolcsi főispán. 1699-ben kamarás és tanácsos. 1707-ben főasztalnokmester, 1724-ben a hétszemélyes tábla közbírája. Zichy Péter többnyire Zsámbékon élt. Első felesége Homonnai Drugeth Klára volt. Tőle született gyermekei Ferenc, a későbbi győri püspök és László. Második felesége 1708-tól gr. Bercsényi Zsuzsanna. Tőle született gyermekei Sára és Miklós. Gr. Bercsényi Zsuzsannával óbudai birtokukon 1724-ben Kis-Czell néven a híres Mária Czellhez hasonló búcsújáró helyet alapítottak.

Zichy Péter 1701-től 1726-ig volt az Óbudai-uradalom földesura. Benne a kor magyar főurainak minden jó és rossz tulajdonsága fellelhető volt. Ő is, mint legtöbb főúr, jóval többet költött, mint amennyi jövedelme volt. Gyakran vett fel kölcsönöket, birtokait rendszeresen elzálogosította. Halálakor adósságai több mint 300.000 Ft-ra rúgtak. 1701-ben elzálogosította Budakeszit, az akkor még lakatlan Budaörrsel és Csik pusztával együtt.

A fennmaradt írások szerint Zichy Péter másik alapvető jellemvonása az erőszakossága volt. 1714-ben Óbuda városa középkori jogállására hivatkozva a szabad királyi városi kiváltságok visszaadását kérte. A per során a négy főkolompot a zsámbéki vár tömlöcébe záratta. Más tevékenysége, éppen ellenkezőleg, finom, iskolázott főúrnak mutatja. Az irodalomtörténet az első feleségéhez írt költői levelei és dalai miatt emlékezik meg róla.

Ezeket Toldy Ferenc az Új Magyar Múzeum című folyóirat II. évfolyamának 5. számában meg is jelentette. Egy német nyelvű imádságos könyvet is írt első neje számára. Zichy Péter 1726. január 25-én hunyt el. Az óbudai parochiális templomban temették el.

Gr. Bercsényi Zsuzsanna 1691. március 17-én született a felvidéki Tavarnokon. Születésekor édesanyja, Homonnay-Drugeth Krisztina, 36 évesen belehalt a szülésbe. Bátyjával, a nála másfél esztendővel idősebb Lászlóval félárván maradt. Édesapja, gr. Bercsényi Miklós a magyar történelem ismert személyisége, II. Rákóczi Ferenc hadvezére volt. Bercsényi Zsuzsannát édesapja 1694-ben az orsolyiták pozsonyi rendházába adta. Apácajelöltként kitűnő nevelésben és oktatásban részesült. 1707-ben az alábbi levelet küldte édesapjának: „Édes szerelmes úr Atyám ... valóságosan írom , mivel látom groff Zichy Péter úr hozzám való igaz szeretetét én is megh vallom, hogy hasonlóképpen hajlandosaghom eő Kegelméhez, nem vélem, hogy Nagyságodat azzal megbántanám Nagyságodat alázatosan kérem, méltóztassék ez iránt maga akaratját énnékem Kegyelmed írása által megh jelenteni, hogy tudhassam mihez köll magamat alkalmaztatni.”

Az esküvő megtartására 1708-ban került sor. 1709. május 21-én született első gyermekük, Miklós. 1719-ben lejárt a Buda-keszi lakott falura, Csik pusztára és az akkor immár 1596. április 6-a óta lakatlan Budaörsre, 1710-ben 9 évre kötött bérleti szerződés Georg Christoph Zenegg kamarai inspektorral, s a három települést Bercsényi Zsuzsanna a saját nevére váltotta vissza. Így e három településnek 1745. október 2-án bekövet-

kezett haláláig kizárólagos tulajdonosa maradt. Ezért ő kötötte, 1721. április 21-én, mint tulajdonos Zsámbékon a Zichyek várkastélyában a telepítési szerződést az újonnan Budaörsre érkezett németek vezetőivel Senn Sebestyénnel, Dintzl Kereszténnyel, Singer Andrással, Freu Simonnal és Kessler Ádámmal. Ahogy az írás mondja: „... a grófné asszony által újonnan alapított és telepített falu, Budaörs lakói ...” Ekkor Budaörs kétutcás település, mindenhol vinea, azaz bor felirat.

1726. január 25-én Bercsényi Zsuzsanna özvegyen maradt. A Zichy javak gondnoka törvény szerint is egyértelműen Bercsényi Zsuzsanna lett. Jó gazdaként sokat tett a zálogba adott birtokok visszaváltásáért, mely folyamat az 1730-as évek közepére fejeződött be. Ugyancsak sokat tett az ott élők, a közösségek fejlődéséért. Mindvégig figyelemmel kísérte Budaörs fejlődését is. Élete középső szakaszát településünkön töltötte a mai Templom tér 12. szám alatt, 1720. körül felépített hatszobás kastélyában. Jelentős szerepe volt az újratelepítés utáni első templomunk és iskolánk létrejöttében is. Városunk újratelepítője, gr. Zichy Péterné gr. Bercsényi Zsuzsanna 1745. október 2-án hunyt el. Haláláról az alábbi tudósítást küldte fia gr. Zichy Miklós 1745. október 2-án féltestvérének, gr. Zichy Ferenc győri püspöknek: „Hosszas nyavalyája súlyos fájdalomnak ritka példájú békességes szenvedésekkel elérvén a halált ezen folyó October Havának 2-ik napján, életének 54-ik esztendejében az árnyékvilágból boldogul kimula.” Emléke előtt tisztelve 1997. április 1-től a Városi Könyvtár az ő nevét viseli. Személye méltó lenne városunk poszthumusz díszpolgára kitüntetésére.

Budaörs utolsó, a Zichy család ezen ágából származó földesura. Zichy Miklós a szabolcsi főispánságban bátyjának, Lászlónak az utóda lett. Felesége gr. karancsberényi Berényi Erzsébet volt, Budaörs utolsó földesúrnője. Házasságukból gyermek nem született, így a családnak ez az ága velük kihalt. Óbudán, a szülei által alapított trinitárius kolostorban temették el. Gr. Zichy Miklósné, gr. karancsberényi Berényi Erzsébet, férje halála, 1758. február 14.-e után Budaörs földesúrnője volt 1766-ig, amikor a Királyi Kamara érvényesítette az 1659-es szerződésben lefektetett tulajdonjogát az Óbudai uradalomra, benne Budaörsre. Férjével, gr. Zichy Miklóssal együtt nagy művészetpártolók és építetők voltak. Több szép emlék őrzi tevékenységüket. Pártolták a kor építészeit, többek között Bebé Károlyt, a kor híres festőjét, szobrászát, akit az óbudai udvarukban is különböző tisztségekkel halmoztak el. Templomunk ma is látható oltárképe az ő alkotása. Ők építették fel a ma is látható óbudai Zichy-kastélyt, amely azt megelőzően csupán szerény úrilak volt. A család már akkor 2.000 kötetes igen komoly könyvtárral rendelkezett. Egy érdekes adalékot a grófnővel kapcsolatban, mely az „Egyházlátogatások Budaörsön 1397-1933” című kötetben olvasható az 1783. évben megtartott canonica visitatio sorai között: „A falun kívül a Kálváriahegyen készítettett 1765-ben méltóságos Zichy Erzsébet grófnő egy kőkeresztet, két szoborral, Boldogságos Szűz Mária és Szent János kőszobrával, melyek mivel készítettőjük többé nem földesura a falunak, elhagyatottak. Ezenkívül található ugyanezen a helyen hét téglaszlop kápolna gyanánt, amelyekben fatáblák az Üdvözítő szenvedéseit állomásonként

mutatják. Ezek gondozója és őrzője Hönlevi János, 50 forintot adott a fenntartásukra.” Íme Budaörs első kálváriája. Amikor 1766-ban a Kamarához került a község a budaörsiek levélben köszönték meg gróf Karancsberényi Berényi Erzsébetnek a hozzájuk való jóságát az alábbiak szerint: „Ő exelenciája és nagyméltóságú Karancsberényi Berényi grófnőnek az elhunyt nagyméltóságú Istenben nyugvó vázsonykői Zichy Miklós gróf özvegyének, a mi legkegyelmesebb asszonyunknak, alázatos tisztelettel Buda-Eörs község. Nagyméltóságú Nagyasszonyunk mindig kegyes volt alázatos cselédeihez, akiket gazdagon gyarapodni engedett, akit mi alázatosan tisztelünk és abban a reményben élünk, hogy továbbra is így lesz majd, de most azt kellett tapasztalnunk, hogy védelmét, melyet alattvalóinak eddig nyújtott, tovább már nem nyerhetjük, mivel új uraságnak lettünk alattvalói. Így Nagyméltóságú Grófnő újból kifejezzük legmélyebb hálánkat. Hálásak leszünk életünk végéig, dicsérni fogjuk, soha el nem múló köszönetet mondunk. Nagyméltóságú Grófnőnek alázatos és engedelmes Buda-Eörs község.”

A németek betelepítése Budaörsre 1719-ben gr. Bercsényi Zsuzsanna az Óbudai-uradalmon belül a már lakott Budakeszi falut, Csik pusztát, valamint a szintén lakatlan Budaörsöt Georg Cristoph Zenegg Kamarai elnöktől a saját nevére a zálogból visszaváltotta. Ezáltal saját kis uradalmat hozott létre és megkezdődhetett a betelepítés. Budakeszi közvetlen Buda 1686. évi visszafoglalása után újraterelődött, így Csik pusztája és Budaörs lakottá tétele maradt feladatként az úrnő számára. Csik pusztát eleve az uradalma allodiumaként kívánta hasznosítani,

míg Örsöt a saját birtoka központjává kívánta fejleszteni. A Budaörs és Budakeszi között elterülő Csik pusztán, a középkorban virágzó településen, mely 1566-ban, egy tatár támadás következtében vált lakatlanná, még látszódtak a valaha Szűz Mária tiszteletére szentelt egykori királyi kápolna, később a falu templomává vált épületnek a romjai, amint erről az „Egyházi javak összeírása Pest megyében” címmel 1725-ből fennmaradt összeírás tudósít. Esetleg maradt valami emléke a középkori csiki, kőből épült udvarháznak, mely Biro Mihály és Biro Orbán tulajdona volt, mikor 1526-ban a Buda alá érkező török portyázóknak egy csapata végzett az oda szorultakkal, amint erről egy későbbi oklevél tudósít a „Királyok könyve I.” kötetében. Örsön ugyancsak úgy-ahogy álltak még a kora Árpád korban épült királyi kápolna, a középkori falu templomának falai. A fenti irat erről így ír: „Lapides ejusdem Budam veeti dicuntur tempore Turcarum, azaz „Alapfalai láthatók, köveit a török időkben Budára vitték.”

Láthatóak voltak még a középkori királyi udvarháznak az időtől, valamint a 130 éves elhagyottságtól málló, omladozó falai, szemben a templommal a Mészárosok útja, a valamikori a Királyok útja, (a mai Szabadság út) másik oldalán. Álltak a Kőhegy oldalában a romló, omladozó, de még javítható, használható középkori borospincék, hirdetve a Budaörsön akkor már kétezer éves múltira visszatekintő monokultúrának, a szőlőtermesztésnek a nyomait. Hogy ennek milyen vonzereje volt, elég talán arra utalnunk, hogy az 1600-as években, az akkor lakatlan Budaörsön, a megtalált és azonosított régészeti nyomok alapján, igaz időszakosan,

de emberek éltek, valószínűleg az elhagyott, elvadult szőlőt próbálva termővé varázsolni. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy a német telepesek érkezése előtt már árendálták a lakatlan Csikot és Örsöt. Egyrészt a Buda ostromát követően lakott Budakesziről átjáró földművesek (a harcok után itt maradt katonák is települtek Keszin), másrészt 1696-tól 1701-ig a területet bérlő rácok törték fel és tették termővé a majd száz évig ugaron maradt csiki és örsi földeket.

Budaörs újratelepítése

Az első német telepesek Magyarországon Buda és Pest környékén telepedtek meg. A folyamatos harcok miatt az 1710-es években még kevesen voltak, mert a folyamatos háborúskodás gátolta a letelepedést. A Rákóczi szabadságharc eseményei ugyancsak nem segítették elő az újonnan érkezettek földre ültetését. A telepítés az 1720-as években vett nagyobb lendületet. Bécs számára a Rákóczi rebellió után a megbízható, katolikus vallású német lakosság betelepítése jó megoldásként kínálkozott. Magyarországon elsőként a főúri családok közül a Károlyi család fogott nagyobb telepítésbe lakatlan birtokain. Azokban a dél-német uradalmakban, amelyek közvetlen osztrák kormányzás alatt álltak, a telepítési politika közvetlenül érvényesülhetett. E törekvések találkoztak a reményvesztett svábok szándékaival. A telepes családok gyalog, vagy kocsival jutottak el az ulmi, vagy valamely más dunai kikötőig. Ott hajóra szálltak és Ulmer Schaschtelnak, magyarul ulmi skatulyának nevezett, bárkaszerű hajóikon elindultak az ígéret földje, Ma-

gyarország felé. Az út nagyjából két, három hétig tartott. A budai hegyvidékre érkezőket Budán fogadták, majd a megfelelő célállomásra irányították őket. A telepések általában három szabad, adómentes évet kaptak. Adózniuk csak ezután kellett. A szőlőt ültető telepések ennél többet, öt-hat szabad, adómentes évet kaptak. Az első telepítők a budai hegyekben a Zichy és a Csáky családok voltak. Az első budaörsi telepések 1720-ban érkeztek. 1721-ben megkötötték a szerződésüket Gr. Bercsényi Zsuzsannával, a terület földesúrnőjével. Ha valakit érdekel a szerződés teljes szövege, betű szerinti fordításban olvasható Hauser József: Budaörsi krónika című könyvében, vagy a „Budaörsi Elektronikus Könyvtár” oldalain, a Városi Könyvtár honlapján.

A kastély

1719-ben gr. Bercsényi Zsuzsanna Georg Christoph Zenegg budai Kamarai elnöktől a saját nevére a zálogból visszaváltotta Keszit, Örsöt és Csikot. A saját kis uradalmát, hol élete középső részét töltötte, el kellett kezdeni úgy kialakítani, hogy az méltó lakhelye lehessen az ország egyik leggazdagabb grófnőjének. Adva volt tehát egy középkori templomrom és egy romos középkori királyi udvarház. Szerintem úgy gondolkodott, hogy mindenképp lakhelyet kell építtetnie, ahonnan irányíthatja a három települést, ahol vendégeket fogadhat és ahol egyszerűen élni lehet. A középkori udvarház romja természetesen alkalmatlan volt erre. A föld felszíne alatt azonban az eljövendő céloknak igencsak megfelelő hatalmas pince húzódott, mely

ellenállt az időknek. A pincéből járatok vezettek a középkori templom irányába és kitakarítása után szinte azonnal használatba lehetett venni. Azt tudta Bercsényi Zsuzsanna, hogy miért Budaörsöt választotta székhelyéül. A középkori Magyarország egyik kiemelkedő, egyik legjobb szőlőt termelő faluja volt a középkorban Örs, a későbbi Budaörs. Az itt termett szőlőből készített fehér bor az írások szerint a szerémséggel vetekedett. Ennek jól látható emléke az 1332-1337 között lefolytatott „Pápai tizedösszeírás”. Ekkor az örsi Mihály plébánosnak évi 20 márká jövedelme volt, ami igen jelentős összeg, s mely jó része a tizedből befolyó bordézmából származott. A csiki Miklós plébános ugyanekkor mindössze 5 garas adót fizetett a pápai tizedsedőknek, Pál, Horhi (ma Kamaraerdő) plébános pedig csupán 4 garast.

A királyi udvarház alatt létezett középkori pince a dézsmában beszedett bor tárolására szolgált. Ugyanakkor tudjuk, hogy az Óbudai uradalomban három helyen volt jelentős bortermelés. Bogdányban, Óbudán és Budaörsön. És a bor a rossz minőségű ivóvizet figyelembe véve hatalmas érték volt. Nem véletlenül folyt a környéken termelt borok dézsmájáért Magyarország leghosszabb jogi pere, a Sasadi tizedper, akkor már évszázadok óta és még ezt követően is száz évig. Gr. Bercsényi Zsuzsanna bizonyos volt benne, hogy saját kis uradalma helyének kiválasztásánál jól döntött. A régi használhatatlan királyi udvarház romjait behordatta a mély pincébe, mintegy kéthárom méter magasságban megemelve annak középkori járószintjét. Ma már ennek következtében a korabeli átjáróknak csupán a felső boltíve látszik. Ez a feltöltés világosan érzékelhető ennek

a pincerésznek a lecsökkent magasságából. Ugyanakkor, az alsó, a fennmaradt tervrajzon „rég pincének” nevezett pincét kiegészítendő erre a pincére ráépített egy ugyanolyan hatalmas alapterületű felső „új” pincét, mely ugyancsak alkalmassá vált a három falu jobbágyi terményadójának befogadására. Elsősorban természetesen a kor legfontosabb adójára a borra kell itt gondolnunk. Ezért található ma a kastély alatt a kétszintes óriási méretű pince. Majd a kétszintes pincére, mely így elérte a kor talajszintjét, épült a hatszobás, egy konyhás, két bejáratú lakóépület, a kastély, melyben külön kápolna is állt. Az újjátelepítés utáni első templom felépüléséig, 1752-ig, a falu lakói több alkalommal is igénybe vehették ezt a kápolnát. /Esküvő, keresztelő, temetés, stb./ A kor kívánalmai szerint nem hiányozhatott a kastély mellől a díszkert sem, melynek nyomai egy későbbi térképen maradtak fenn, s melyet egészen véletlen fedeztek fel Thury László munkatársai és melyet sikerült azonosítanom.

A kastély több helyen is megemlíttetik a különböző írásokban, így írt Bél Mátyás a „Notitia Hungariae Novae Historico Geographica Divisa” címmel 1735-1742 között Bécsben megjelent művének Pest-Pilis-Solt megyei kötetében, melyet 1737-ben adtak ki, s mely az első magyar bédekkernek is tekinthető. „Buda-Örs: A Zichy grófok birtoka a Sas-hegyen túl, a fővárostól délre egy mérföldre bájos völgyben húzódik meg. Kicsi falu nemrég összeköltöztetett német telepesekkel. A házak közül elsősorban a vár formájára kiképzett földesúri lakhely tűnik ki. Gr. Zichy Péter örökösének gyakori szórakozóhelye. Bár a falu határa szűk, de termékeny s

a szemben levő domboldalon kedves szőlőhegyeken jó gyümölcsöt termelnek. Budaörs községet 1722-től kezdték a sváb telepesek megszállani, földesura a Zichy család. Van 26 szabadon költöző úrbérese, inkább zsellérek, mint jobbágyok, csak kettőnek van földje. 17 viszont szőlőt telepített. Az újonnan telepített községben „a sváb nemzet legszegényebbjei élnek, akik koldulással és kézi munkával szerzik meg kenyerüket”. Az összeírtak között egy magyar és 25 német nevű van.”

Nem feledkezhetünk meg a szintén a legrövidebb időn belül felépített uradalmi kocsmáról sem. Ez a mai katolikus óvoda, a korábbi Tanácsháza épülete volt. Itt mérette ki az úrnő a telepesek által dézsmába adott rossz minőségű parasztborát, ami ugyancsak jelentős bevételt biztosított számára. Ugyanakkor ne felejtjük el, hogy a falusi mézárszék is az urasági kocsmában épületében működött, ami ugyancsak jó jövedelmet hozott a grófnőnek. Nem sokkal később ugyanezen okból felépült a Csiki csárda a Budakeszire, a Törökbálintra, a Biára, valamint az Örsre vezető utak középpontjában.

1766-tól egy per folytán a Zichy családtól az Ó-Budai Kamara tulajdonába ment át az Óbudai uradalom. A Kamara élt a jogával, hogy az Óbudai uradalom csak fiúágon volt örökölhető a Zichyek számára. Miután a család ezen ága gr. Zichy Miklós és gr. Berényi Erzsébet gyermektelen házasságával kihalt az uradalom visszaszállt a Kamarára. Természetesen az ott található, a Zichy család által épített, az ő tulajdonukban lévő épületek is az új tulajdonoshoz kerültek. Így lett új tulajdonosa a budaörsi hatszobás kastélynak is. Az épület továbbra is uradalmi központi feladatokat látott el. A környék települé-

seinek gazdasági életét irányították innen. A hatalmas méretű pincékben pedig az dézsmában befolyt bort és a más adóban begyűjtött terményeket tárolták. Az 1800-as évek második felében egyre több helyen megtörtént a szőlő, a belőle készített bor adójának megváltása a községek részéről. A szőlő volt Pilis megyében a Kamara legnagyobb bevétele, mely a fentiek miatt így elenyészett. Egyre inkább feleslegessé vált az egykori uradalmi központ fenntartása. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy a megváltás után, mely nem kevés pénzébe került a községeknek, a filoxéra az itt termelt hegyi szőlőket kipusztította. A nagy összegek kifizetése tehát okafogyottá vált, ám addigra már megtörtént a megváltás. Az 1877-ben kiadott, Galgóczy Károly által írt Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye monographiája című kiadvány harmadik kötetében, többek között ez olvasható a Budaörs címszó alatt: „Most az ó-budai korona urodalomhoz tartozik (tudniillik Budaörs), s a még meglevő régi kastélyt is ez bírja, mely azonban több eladásra kitűzött tárgyak közt, a gazdasági épületekkel együtt eladásra van a pénzügyminisztérium által kitűzve.” Az 1985-ben kiadott, Hauser József által írt „Budaörsi krónika” című munkában a történet folytatása eképp került leírásra. A község az 1880-as évek elején a Korona Uradalomtól megvette a mai leányiskola célját szolgáló épülettömböt és ezt az Irgalmas Nővérek rendelkezésére bocsátotta. Ők az épület gazdasági részében kialakították a tantermet, lakórészében pedig berendezték zárdájukat. Az iskola és a zárda kialakítása folyamatosan történt. Az Irgalmas nővérek első főnöke Halik Paula lett, aki egyben az új leányiskola igazgatója is volt. A nővérek átvették a községben már

működő két óvodai csoport vezetését is. 1944 decemberében, amikor átment a falun a front, elsősorban az asszonyok és a gyermekek húzódtak meg a hatalmas pincékben. A Budapestért folyó harcok során a leányiskola is több tűzérési találatot kapott. A front elvonulása után, dicséretes gyorsasággal, már január 7-én megkezdődött a tanítás úgy a leány, mint a fiúiskolában. Buda felszabadulása után a fiú és a leányiskolát is hadifoglyokkal töltötték meg, akiket innen vittek Sós-kútra a gyűjtőtáborba. Az iskolákat a hadifoglyok után újból fertőtlenítették és a tanítás folytatódott tovább. A leányiskolában továbbra is az apácák tanítottak. 1948. augusztus 1-én a felekezeti iskolák államosítása megtörtént. A leányiskola szerzetes tanítói nem vállalták a további munkát. 1953-ban a kastély épületében Szabó Erzsébet vezetésével megalakult az első napközi. Az apácák által korábban a kastélyból a pincébe levitt tárgyakat onnan kihordatták és az idők folyamán azoknak nyomuk veszett. A volt kastély és a hozzá épített gazdasági épület sokáig leányiskolaként majd Postahivatalként, végül a felismerhetlenségig átalakítva, a Posta Területi Oktatási Központjaként működött.

Remélem a kastélynak a jövőben, gondos, igaz hosszantartó visszaalakítása veszi kezdetét. Ha nem is eredeti formájában, de némileg felismerhetően, kellő feladatot találva az épület számára az elkövetkező évtizedekben, ékköve lehet majd Budaörs városának.

Gondolataimat azzal szeretném befejezni, hogy a kastély történetében sok még a feltáratlan fehér folt. Kutatással, vagy a véletlen folytán folyamatosan újabb és újabb adalékok kerülnek elő a kutató számára, a történetnek nincs vége, mint ahogy egyetlen helytörténeti kutatásnak sincs, mert nem is lehet vége.

Bárány Balázs:

A budaörsi csata emlékezete

a mai magyar történelemtankönyvekben

I. A budaörsi csata helye a magyar történelemben

Lassan 92 év telt el a magyar történelemben csak „második királypuccs” néven emlegetett államcsíny-kísérlet záróakkordja, az ún. „budaörsi csata” óta. Az összecsapás megakadályozta, hogy IV. Károly, az utolsó Habsburg uralkodónk, visszatérhessen Magyarország trónjára. Horthy Miklós kormányzó és Bethlen István miniszterelnök gyors és határozott fellépésének és egy csapat, hazájához hűséges egyetemistának köszönhetően Magyarország elkerülte egy újabb nemzetközi beavatkozás lehetőségét.

Sok történész tart attól, hogy szakmaiatlansággal vádolják, ha úgy kezd egy mondatot, hogy „Mi lett volna, ha...?”. Azonban a XX. század történelme, azon belül pedig a magyar történelem gazdag a (főként sajnós tragikus) sorsfordító ese-ményekben, éppen ezért a közvélemény valamilyen szinten jogosan várja el, hogy a szakma képviselői a lehetséges alternatívákat megpróbálják felvázolni a laikusok számára. Persze nekünk már rengeteg információ adott, és az utókor ismereteivel felvértezve könnyedén mondhatunk ítéletet egy adott történelmi korszak szereplőinek döntéseiről. Ilyenkor fontos, hogy próbáljuk magunkat beleélni egy adott személy helyébe egy adott korban: milyen információk állhattak akkor az ő rendelkezésére, hogyan juthatott arra a megoldásra amire jutott, és miért nem

választott egy másikat stb. Esetünkben IV. Károly, Horthy Miklós kormányzó és Bethlen István miniszterelnök elhatározásainak hátteréről már biztos információink lehetnek, hiszen mindkettejükről jelentek már meg alapos monográfiák¹ és forrásfeldolgozások². Ezek ismeretében bátran kijelenthetjük, hogy a „kisebbik rossz” megoldás, a budaörsi csata felvállalásával a trianoni békétől sújtott Magyarországot egy újabb sorscsapástól kímélték meg az ország vezetői. Következtethetünk erre abból, hogy Károly érkezésének hírére a csehszlovákok azonnal mozgósítani kezdtek a határon, sőt: megkezdődtek a tárgyalások Jugoszláviával az ország esetleges megszállásáról. De hogyan is zajlott az említett összecsapás?

Az 1921. október 23-án és 24-én lezajlott csatában Moravék-Ostenburg Gyula vezetésével IV. Károly serege vereséget szenvedett a Nagy Pál vezette kormányerőktől. A kormányhű irreguláris egységek és a királypártiak összecsapása összesen 19 halottat és 62 sebesültet eredményezett. Maga a királypuccs komoly nemzetközi visszhangot váltott ki, hiszen a trianoni békeszerződés kikötötte, hogy a Habsburgok nem térhetnek vissza Magyarország trónjára. Ennek következtében a szomszédos országok fenyegető lépéseket tettek, létrejött a „kisantant” néven emlegetett politikai szövetség hazánk határainak felügyeletére, valamint egy nemzetközi összefogás keretein belül IV. Károlyt Madeira szigetére száműzték, ahol egy év múlva az akkor egész Európában tomboló spanyolnátha végzett vele.³

¹ Ormos Mária (1990): „Soha, amíg élek!” – Az utolsó koronás Habsburg puccskísérletei 1921-ben. Pannónia Könyvek, Budapest, Romsics Ignác (2005): Bethlen István. Osiris Kiadó, Budapest és Turbucz Dávid (2011): Horthy Miklós. Napvilág Kiadó, Budapest

² Szinai Miklós – Szűcs László szerk. (1965): Horthy Miklós titkos iratai. Kossuth Könyvkiadó, Budapest és Szinai Miklós – Szűcs László szerk. (1972): Bethlen István titkos iratai. Kossuth Könyvkiadó, Budapest

³ Az események monografikus feldolgozásához lásd: Kiss István Géza (1996): Hűség és becület. Emlékezés a budaörsi csata 75. évfordulójára. Budaörs város Önkormányzata

1991 októberében IV. Károly fia, Habsburg Ottó avatta fel Szervátiusz Tibor emléktábláját, mely ma is a Károly király utcában a Régészeti Múzeum falán tekinthető meg. 1996-ban a csata 75. évfordulójára Kiss István Géza honvéd alezredes írt egy rövid összefoglaló munkát a budaörsi csatáról. 2011-ben, a 90. évforduló alkalmából tudományos konferencián emlékeztek meg az eseményekről a budaörsi Városházán. Ezek alapján láthatjuk, hogy a helybéli köztudatban kellő figyelemmel illetik a csata emlékét.

II. A kutatásról

Vizsgálódásom tárgya az, hogy a hazai történelemtankönyvek mekkora terjedelemben és milyen megítéléssel foglalkoznak a budaörsi csatával. Fontos azonban tudnunk, hogy a 2012-ben elfogadott kerettanterv sem az általános iskolai, sem a középiskolai oktatásban nem tette kötelezővé az esemény tanítását (az általános iskolai tananyagban a kötelező személyek neve között IV. Károlyé sem szerepel), tehát úgy tekintünk rá, hogy ez egy „helytörténeti specialitás”, ami kiegészíti a törzsanyagot. Tizenkét, a közoktatásban és könyvesboltokban talán leginkább elterjedt történelemtankönyvben kutattam. Segítségemre volt a köznevelés információs rendszere (www.kir.hu), ahol a forgalomban lévő (tehát még aktuális) kiadványok címei közül válogattam. Választásom az alábbi címekre esett:

Általános iskolai tankönyvek:

- Balla Árpád: Történelem 8. tankönyv (Műszaki Kiadó)
- Bánhegyi Ferenc: Történelem 8. évfolyam (Apáczai Kiadó)
- Bencsik Péter – Horváth Levente Attila: Történelem 8. (Mozaik Kiadó)

- Dr. Helméczy Mátyás: Történelem az általános iskola 8. évfolyama számára (Nemzeti Tankönyvkiadó)
- Horváth Péter: Történelem az általános iskolások számára 8. (Nemzeti Tankönyvkiadó)

Középiskolai (gimnáziumi) tankönyvek:

- Bihari Péter – Doba Dóra: Történelem a 12. évfolyam számára (Műszaki Kiadó)
- Bihari Péter – Dupcsik Csaba – Repászky Ildikó: Befejzetlen múlt 5. Európa fölénye és katasztrófája 1867-1930 (Műszaki Kiadó)
- Dupcsik Csaba – Repászky Ildikó: Történelem IV. középiskolák számára (Műszaki Kiadó)
- Herber Attila – Martos Ida – Moss László – Tisza László: Történelem 6. 1914-től 1990-ig. (Reáltanoda Alapítvány)
- Rubovszky Péter: Történelem IV. 1. kötet. Vázlatok a XX. század történetéről. (Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó)
- Salamon Konrád: Történelem IV. a középiskolák számára (Nemzeti Tankönyvkiadó)
- Száray Miklós – Kaposi József: Történelem IV. középiskolák, 12. évfolyam (Nemzeti Tankönyvkiadó)

III. A budaörsi csata az általános iskolai történelemkönyvekben

A vizsgált tankönyvek közül csak egy, Bánhegyi Ferenc munkája említi a budaörsi csatát – méghozzá igen részletesen. A Bethlen-féle konszolidációval foglalkozó lecke elején külön bekezdés tárgyalja IV. Károly puccskísérleteit, melynek végén zárójelben (de félkövérrel kiemelve a helyszínt) a szerző felvázolja a csata körülményeit: „*két napig tartott, mintegy 16-20 000 fő vett részt benne. A harcokban győztes, kormányhű alakulatoknak 19 halottja és 62 sebesültje volt.*” Ez után Károly további sorsa (örizetbe vétel, száműzetés Madeirára, korai halála) is bemutatásra kerül. Témánkhoz a nagyobb összefüggések megvilágítására feladatok kapcsolódnak.⁴

Balla Árpád munkája a királypuccsokkal nem foglalkozik (így témánkat sem érinti), míg Helméczy Mátyás tankönyvében az érdekességek között és a „Kislexikon” c. fejezetben, a IV. Károlyt bemutató rövid életrajzi cikkben olvashatunk visszatérési kísérleteiről (a „budaörsi csata” kifejezést azonban a szerző nem használja).⁵

A Mozaik Kiadó tankönyvében (Bencsik Péter és Horváth Levente Attila munkája) a királypuccsok megakadályozása mint a Horthy-rendszer megszilárdulásának első lépései jelennek meg. A budaörsi csata expressis verbis itt sincs leírva, de utalnak rá a szerzők, hogy „*egy kisebb csetepaté után*” Károly fogságba esett és a trónfosztás után elhagyta az országot.⁶

⁴ Bánhegyi Ferenc (2012): Történelem 8. évfolyam. Apáczai Kiadó, Celldömölk. 63. p.

⁵ Helméczy Mátyás (2006): Történelem az általános iskola 8. évfolyama számára. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 59, 210. p.

⁶ Bencsik Péter – Horváth Levente Attila (2012): Történelem 8. A huszadik század története. Állampolgári ismeretek. Mozaik Kiadó, Szeged.(57. p.)

Horváth Péter nyolcadikos könyvében szintén a Horthy-rendszer megszilárdulásához kapcsolódva kerül kifejtésre a királypuccsok témaköre. A budaörsi csata ténye itt egy képaláírás, valamint tankönyvi szöveg formájában is megjelenik, eszerint „*rövid tűzharc után*”⁷ a kormányerők „*rövid idő alatt szétszórták*”⁸ Károly egységeit és visszavonulásra kényszerítették őt.

IV. A budaörsi csata a középiskolai történelemtankönyvekben

A gimnáziumok és szakközépiskolák leggyakrabban használt történelemkönyveiben az alapfokú oktatásnál látottakkal éppen ellenkezőt tapasztalunk. A vizsgált hét munka közül hat szó szerint említi a csatát és annak előzményeit.

Bihari Péter és Doba Dóra közös könyve felhívja a figyelmet arra, hogy a kisantant országai IV. Károly lépését háborús oknak minősítették. Metodikailag jó lépés, hogy megemlítik Gömbös Gyula szerepét a kormányerők vezetőjeként, így ő már nem számít majd új névnek a tanulók számára amikor miniszterelnökségéről szó esik.⁸

A Bihari-Dupcsik-Repárszky hármas által hatosztályos gimnáziumok számára készített Befejezetlen múlt-sorozat ötödik kötetében a csata leírása után kissé megtévesztő a tankönyv szövege, amely szerint a vereség hatására „*Károly elhagyta az országot, a szövetségesek Madeira szigetére internálták, ahol 1922 tavaszán meghalt.*”¹⁰ Károlyt azonban a csata után a tatai Esterházy-

⁷ Horváth Péter (2009): Történelem az általános iskolások számára 8. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 42. p.

⁸ Uo.

⁹ Bihari Péter – Doba Dóra(2006): Történelem a 12. évfolyam számára. Műszaki Kiadó, Budapest. 40. p.

¹⁰ Bihari Péter – Dupcsik Csaba – Repárszky Ildikó (2005): Befejezetlen múlt 5. Európa fölfénye és katasztrófiája 1867 – 1930. Műszaki Kiadó, Budapest. (282. oldal)

kastélyba vonult vissza, majd Tihanyba vitték, és a trónfosztás után egy brit hadihajó szállította el őt a Dunán.¹¹ Érdekes, hogy a Dupcsik-Repárszky szerzőpáros 2011-es tankönyvében már ez a „hiba” nem szerepel, ott az összecsapás után Károly „megadta magát”¹²

Bár a Reáltanoda Alapítvány hatkötetes történelemkönyve a mai történelemtanításnak nem lehet főszereplője, de bőséges tudásanyaga és rendszerezettsége miatt a mai napig ott van a könyvesboltok polcain és népszerű az emelt szintű történelem érettségire készülők, sőt még a felsőoktatásban tanuló diákok között is. Ebben a munkában a második királypuccsal külön alfejezet foglalkozik, az általunk vizsgált küzdelmet is rendkívül részletesen mutatja be, nem hanyagolva el a két fél bemutatását, de még a lélektani tényezőket sem: „*A puccsisták csak október 23-án értek Budapest térségébe, így a kormányerőknek volt ideje felkészülni. A Budaörsön vívott >>ütközetben<< így is kis híján alulmaradtak a helyőrség katonái és a Gömbös Gyula által nagy hirtelen toborzott egyetemi alakulatok. A királyt azonban megtörte a nem várt ellenállás és a legitimista tábor gyengeségének észlelése.*”¹³

Rubovszky Péter öt részes vállalkozása, melyben tanulóvizlatokat nyújt a történelem iránt érdeklődő diákoknak, a XX. századdal foglalkozó füzetek első darabjában ugyan Károly visszatéréseit említi, de a budaörsi csatáról nem ír.¹⁴

¹¹ Lásd: Kiss István Géza (1996): Hűség és becsület. Emlékezés a budaörsi csata 75. évfordulójára. Budaörs város Önkormányzata (25. oldal), Romsics Ignác (2005): Bethlen István. Osiris Kiadó, Budapest (198. oldal), Turbucz Dávid (2011): Horthy Miklós. Napvilág Kiadó, Budapest (106. oldal), valamint Ormos Mária említett monográfiáját a témával kapcsolatban.

¹² Dupcsik Csaba – Repárszky Ildikó (2011): Történelem IV. középiskolák számára. Műszaki Kiadó, Budapest 104. p.
¹³ Herber Attila – Martos Ida – Moss László – Tisza László (2005): Történelem 6. 1914-től 1990-ig. Reáltanoda Alapítvány, Budapest. 137. p.

¹⁴ Rubovszky Péter (2006): Történelem IV. 1. kötet. Vázlatok a XX. század történetéről. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 46. p.

A rendszerváltozás után Salamon Konrád tankönyve volt az első olyan jelenkortörténettel foglalkozó középiskolai történelemkönyv, mely mentes volt a marxista fogalomhasználatól, sőt vállalta konzervatív világnézetét. A szerző az általam megvizsgált tankönyvválasztékból a legrészletesebben tárgyalja a budaörsi csata eseményeit. Az azóta már többször átdolgozott munka az egyetlen, amely forrásrészletet közöl a csatával kapcsolatban (Bánffy Dezső: Huszonötödik év című visszaemlékezéséből), emellett pedig még fotóval is bemutatja a harcoló egyetemistákat.¹⁵

A középszintű oktatásban jelenleg talán a legnépszerűbb a Nemzeti Tankönyvkiadó (a 2013/14-es tanévtől már Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó) Száray Miklós által jegyzett Forrásközpontú történelem című sorozata, amelynek 12. évfolyamra szóló kötetét Kaposi Józseffel közösen jegyzik. Munkájukban „*A bethleni konszolidáció Magyarországon*” című leckében röviden összefoglalják IV. Károly visszatérési kísérleteit, mely során szóba kerül, hogy „*az uralkodó újabb visszatérési kísérletekor azonban már kisebb fegyver össze-csapásra is sor került (budaörsi csata)*”.¹⁶ A leckéhez tartozó képek és források közül azonban már egyik sem érinti ezt a témát.

V. Konklúzió

A vizsgálat összegzése röviden lehetne annyi, hogy a budaörsi csatáról egy átlagos magyar diák először a talán csak a középis-

¹⁵ Salamon Konrád (2004): Történelem IV. a középiskolák számára. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 59. p.

¹⁶ Száray Miklós – Kaposi József (2006): Történelem IV. középiskolák. 12. évfolyam. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 87. p.

kolában fog hallani. Hogy milyen részletesen, az természetesen történelemtanárától és a választott tankönyvtől is függ. Kiss István Géza fent említett 1996-os monográfiájának előszavában Wittinghoff Tamás polgármester ezt írja: „*Ismereteim szerint településünk neve igen ritkán bukkan fel a magyar történelem sorsfordító eseményeit taglaló históriás könyvek lapjain, ezért e tárgykörben minden kezdeményezés támogatásra érdemes.*”¹⁷ Úgy látszik, hogy a támogatás megtérülőben van, hiszen a település határában lezajlott, országunk számára sorsfordító küzdelem emlékezete bekerült a nemzeti köztudatba. Az már csak rajtunk múlik, hogy megemlékezések és ismeretterjesztés révén ott is maradjon.

¹⁷ Kiss István Géza (1996): Hűség és becsület. Emlékezés a budaörsi csata 75. évfordulójára. Budaörs város Önkormányzata, Budaörs. 3. p.

Bibliográfia

Szakirodalom:

- Kiss István Géza (1996): Hűség és becsület. Emlékezés a budaörsi csata 75. évfordulójára. Budaörs város Önkormányzata, Budaörs.
- Ormos Mária (1990): „Soha, amíg élek!” – Az utolsó koronás Habsburg puccskísérletei 1921-ben. Pannónia Könyvek, Budapest
- Romsics Ignác (2005): Bethlen István. Osiris Kiadó, Budapest.
- Szinai Miklós – Szűcs László szerk. (1965): Horthy Miklós titkos iratai. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Szinai Miklós – Szűcs László szerk. (1972): Bethlen István titkos iratai. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- Turbucz Dávid (2011): Horthy Miklós. Napvilág Kiadó, Budapest.

Tankönyvek:

- Bánhegyi Ferenc (2012): Történelem 8. évfolyam. Apáczai Kiadó, Celldömölk.
- Bencsik Péter – Horváth Levente Attila (2012): Történelem 8. A huszadik század története. Állampolgári ismeretek. Mozaik Kiadó, Szeged.
- Bihari Péter – Doba Dóra(2006): Történelem a 12. évfolyam számára. Műszaki Kiadó, Budapest.
- Bihari Péter – Dupcsik Csaba – Repárszky Ildikó (2005): Be-fejezetlen múlt 5. Európa fölénye és katasztrófája 1867 – 1930. Műszaki Kiadó, Budapest.
- Dupcsik Csaba – Repárszky Ildikó (2011): Történelem IV. középiskolák számára. Műszaki Kiadó, Budapest.

Helméczy Mátyás (2006): Történelem az általános iskola 8. évfolyama számára. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Herber Attila – Martos Ida – Moss László – Tisza László (2005): Történelem 6. 1914-től 1990-ig. Reáltanoda Alapítvány, Budapest.

Horváth Péter (2009): Történelem az általános iskolások számára 8. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

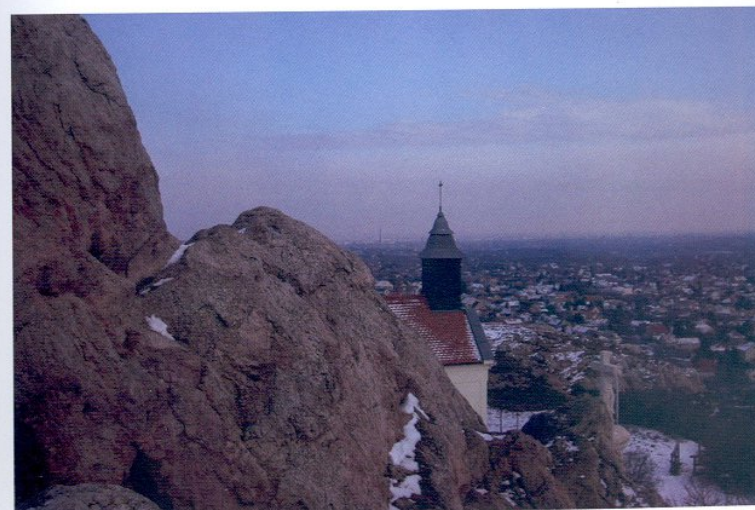
Rubovszky Péter (2006): Történelem IV. 1. kötet. Vázlatok a XX. század történetéről. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Salamon Konrád (2004): Történelem IV. a középiskolák számára. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Száray Miklós – Kaposi József (2006): Történelem IV. középiskolák, 12. évfolyam. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

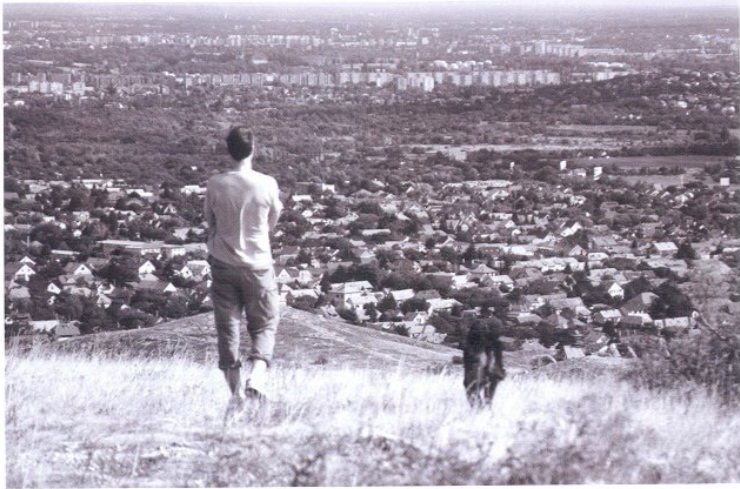

Erdős Dénes: Budaörsi látkép

Anna Koch: Rejtőzködő kápolna

Krnács Ágota: Budaörs rejtett kincsei 1.

Krnács Ágota: Budaörs rejtett kincsei 2.

Lencsés Andrea: Dombokon, hegyeken

Lencsés Andrea: Esti fényben

Veiland Gyula: Hólepel alatt

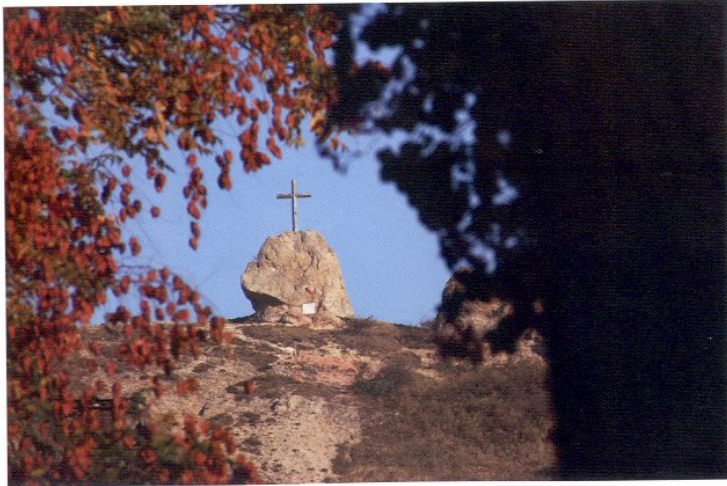
Veiland Gyula: Város a Kőhegy alatt

Erdős Dénes: Templom

Láng Viktória: Templom tér ősszel

Veiland Gyula: Köhegy

Virágszőnyeg 2013.
A budaörsi Római Katolikus Plébánia archívumából

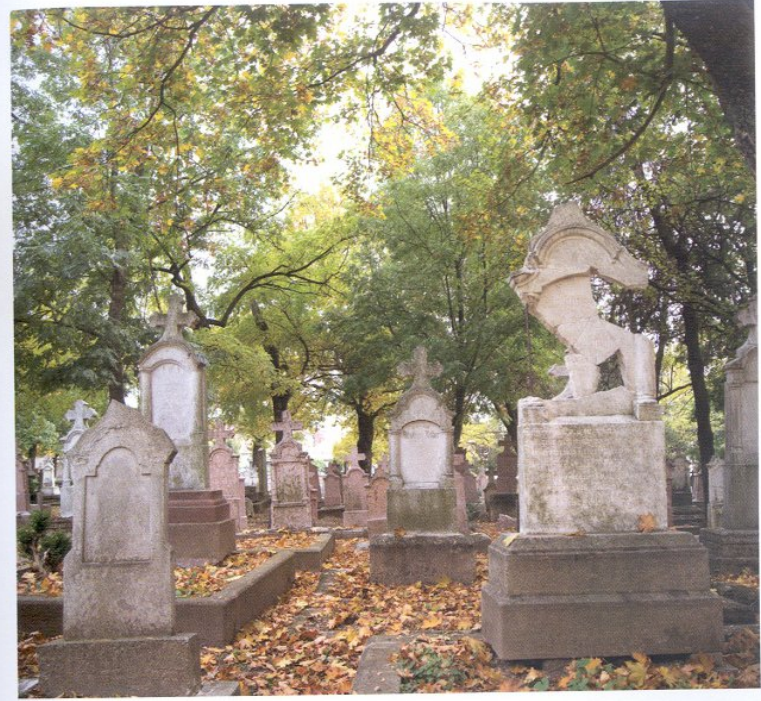
Virágszőnyeg 2013.
A budaörsi Római Katolikus Plébánia archívumából

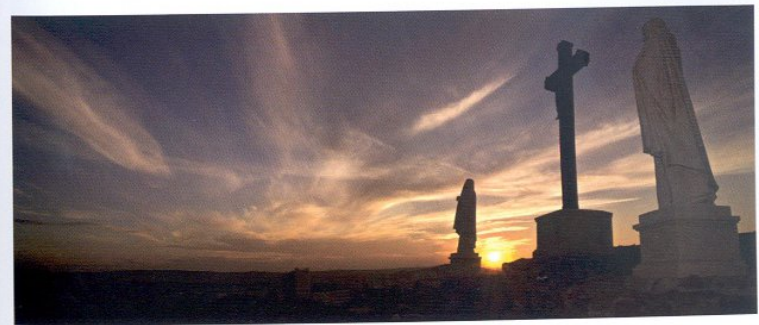
Erdős Dénes: Kálvária domb

Kedves Éva: Ótemető

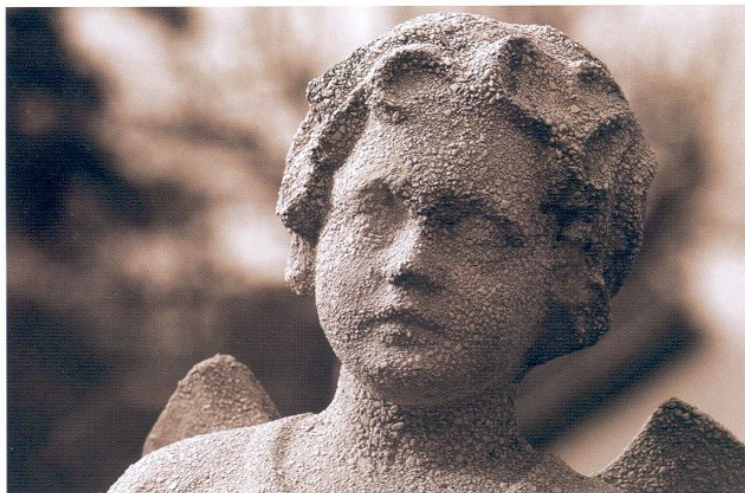
Erdős Dénes: Ótemető

Erdős Dénes: Ótemető

Veiland Gyula: Katonatemető

Veiland Gyula: Angyalka

Balogh Tamás: „Tősgyökerez”

Láng Viktória: Egy kis sziget a lakótelepen

Hódi Aurél: Alvó szüret 1.

Hódi Aurél: Alvó szüret 2.

Erdős Dénes: Nyílászárók - Türen 1.

Anna Koch: Napkapu

Lencsés Andrea: Gvárdián Ferenc munka közben

Kedves Éva: Bejárat

Erdős Dénes: Nyílászárók - Türen 2.

Csüllög Eszter: Pillantás a nyárra

Hódi Aurél: Alvó szüret 3.

Anna Koch: Tavaszodík

Veiland Gyula: Városháza

Kedves Éva: Városháza

Lencsés Andrea: Városháza kivirulva

Lencsés Andrea: Színes otthon

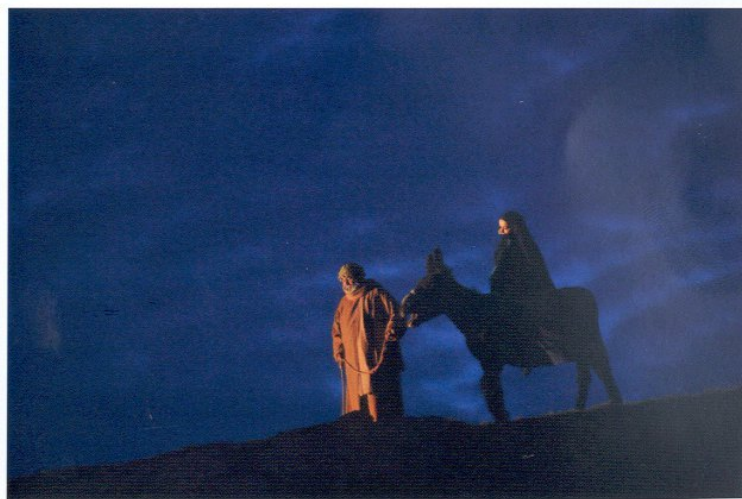
Lencsés Andrea: Szobrászat a mélyben

Veiland Gyula: Passió – párban

Erdős Dénes: Évnyitó az Illyés Gyula Gimnáziumban

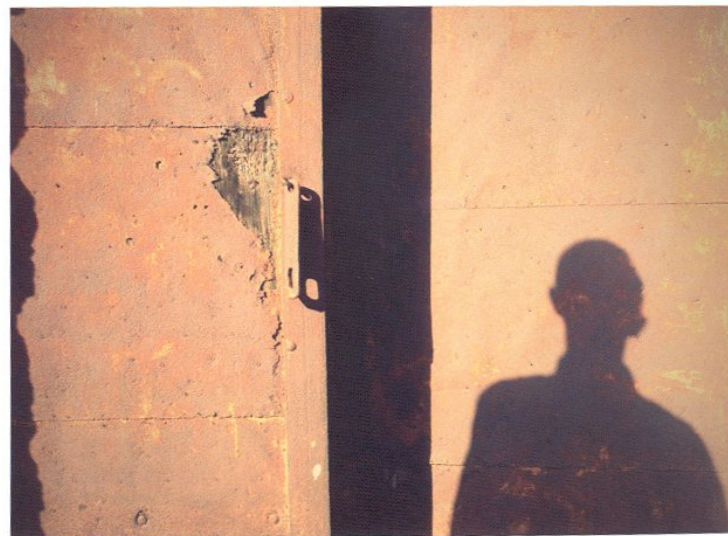
Veiland Gyula: Passió – Úton

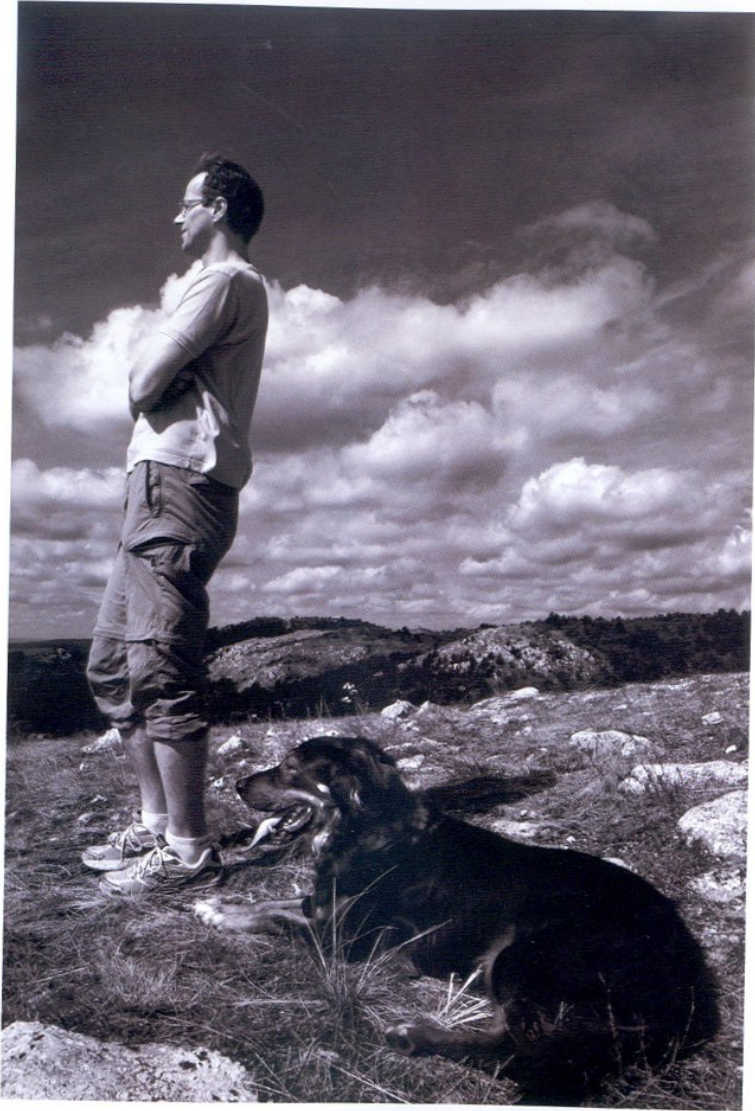
Virágszőnyeg 2013.
A budaörsi Római Katolikus Plébánia archívumából

Lencsés Andrea: Jóga a szabadban

Hódi Aurél: Alvó szüret 4.

Krnács Ágota: Budaörs rejtett kincsei 3.

Csüllög Eszter: Őszi szél

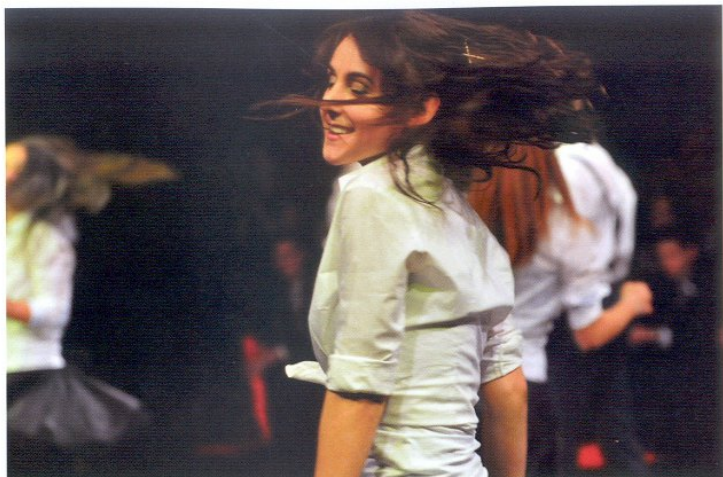
Mezei Vera: Levegőben

Mezei Vera: IHF U19 Férfi Kézilabda Világbajnokság 2013.

Mezei Vera: Támadás

Veiland Gyula: Táncos

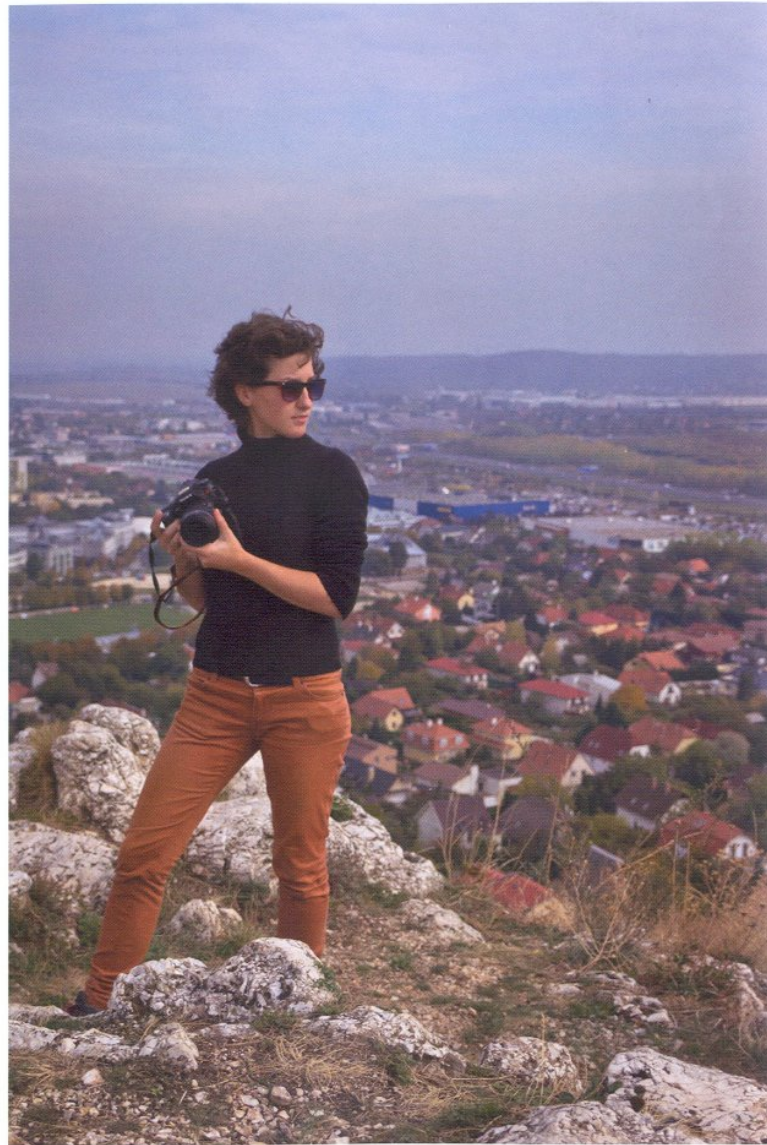
Veiland Gyula: Rézfűvös

Balogh Tamás: Szomszédság

Lencsés Andrea: Ránk maradt emlékek

Csüllög Eszter: Budaörsöt látni...